

**ВІЙСЬКОВЕ КОМАНДУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ
ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.
ЯК ЕЛЕМЕНТ ТОПУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ**

Валерія ЦУБЕНКО

Одеська державна академія будівництва та архітектури (Україна)
valeriia78d@gmail.com

**MILITARY COMMAND OF MILITARY-ECONOMIC
FORMATIONS IN UKRAINE IN THE FIRST HALF
OF THE 19th CENTURY AS AN ELEMENT OF THE
TOP OF THE MILITARY-POLITICAL ELITE**

Valeriia TSUBENKO

Odessa state academy of civil engineering and architecture (Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-9848-9286

Tsubenko Valeriia. Military command of military-economic formations in Ukraine in the first half of the 19th century as an element of the top of the military-political elite. Aim of investigation. The article examines and analyzes the history of the formation and development of the military command of military-economic formations in Ukraine in the first half of the 19th century. **Research methods.** An important aspect of the methodological basis is the use of general scientific and special scientific methods: analysis and synthesis, historical, biographical, classification, problem-chronological. **Scientific novelty is that** for the first time the military leadership of military-economic formations in Ukraine, participation in the development and implementation of projects on the organization of military settlements of cavalry have been comprehensively investigated. Among the higher military and political command, an experienced commander, cavalry general, intelligence officer, earl Ivan Witt (1781–1840) was chosen to implement the plan to create settled structures on the territory of Ukraine. **Conclusions.** So, the data we obtained allow us to state that the cavalry general, scout, earl Ivan Witt entered the structure of the military and political elite in Ukraine in the first half of the 19th century. An important initial indicator of military-political "elitism" was the ownership of great counts and princes. Earl I. Witt became one of the most influential and trusted military leaders of the governments of Emperors Alexander I and Nicholas I, received a number of awards. He proposed measures to improve the military-settlement system in Ukraine. Thanks to his experience, professionalism, initiative and brilliant organizational skills, commanding skills of a military leader and charisma, the cavalry settlement quickly switched to food from the land at a lower cost than the infantry settlement.

Keywords: *Ivan Witt, military-economic formations, regiment, division, cavalry, army.*

Постановка проблеми. Історично й географічно Україна завжди перебувала на перетині світових геополітичних інтересів, глобальних торговельно-економічних шляхів та цивілізаційних процесів. Сьогодні Україна опинилася у фокусі кардинальних змін планетарного масштабу і є однією з гарячих точок на світовій мапі. Сучасний етап історичного розвитку України характеризується складністю й суперечливістю змін у структурі й змісті діяльності всієї військової системи і державної влади. Захист суверенітету й територіальної цілісності держави є справою всього українського народу. Одним із пріоритетних завдань державного будівництва є реформування Збройних Сил України.

Постає необхідність систематизувати накопичений досвід щодо діяльності військового командування військово-господарських формувань у першій половині XIX ст. на території України, що є важливим для розуміння закономірностей та специфічних особливостей історичного процесу і може бути використаний у сучасних умовах для подальшої розбудови Збройних Сил України та розвитку теорії військового будівництва. Однією з найбільших цінностей армії є люди. Успіх діяльності військового командування залежить від його вміння працювати з військовослужбовцями, досконалістю нормативно-

правової бази. Для успішної воєнно-професійної діяльності необхідне забезпечення належного рівня військової дисципліни та правопорядку. Створення регіональних військово-господарських формувань на території України: Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії та Українського (Харківського) військового поселення кавалерії у 1817 р., Києво-Подільського військового поселення кавалерії у 1837 р., що проіснували до 1857 р., стало однією з найбільших реформ російських імператорів Олександра I та Миколи I. У військово-господарських формуваннях на території України солдати поєднували військову службу з господарською діяльністю, таким чином, повністю самостійно забезпечували себе продовольством, а також відновлювали чисельний і якісний склад армії, з огляду на її потреби. Трансформація військового командування військово-господарських формувань в Україні за більш ніж 40-річний період існування дотепер не стала об'єктом спеціального наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з історією військових поселень кавалерії на території України у складі Російської імперії у першій половині XIX ст., активно розроблялася в українській і зарубіжній історіографії. Питанням військової бюрократії, законодавчої бази

військових поселень кавалерії в Україні присвячені праці С.М. Ковбасюка¹, К.М. Ячменіхіна² та Т.М. Кандаурової³. Джерельну базу статті складають акти законодавчого характеру з “Повного зібрання законів Російської імперії”, архівні документи з Центрального державного історичного архіву України м. Києва з фондів: “Управління Києво-Подільським військовим поселенням. 1824–1866 рр. (фонд 445), “Штаб поселеної Уланської дивізії чергування двох чотирьох округів Українського військового поселення. 1817–1857 рр.” (фонд 1352), Російського державного військово-історичного архіву “Департамент військових поселень” (фонд 405), що дозволяють з’ясувати зазначене питання.

Мета статті полягає в конкретно-історичному студіюванні представника військово-політичної еліти в Україні у першій половині XIX ст. досвідченого командира, генерала від кавалерії, розвідника, графа Івана Осиповича Вітта.

Виклад основного матеріалу.

Влаштування системи військово-господарських формувань в Україні мало поступовий характер. Командування військовими поселеннями зосереджувалося у Департаменті військових поселень. Директором Департаменту військових поселень протягом 1835–1842 рр. був генерал-лейтенант П.А. Клейнміхель, 1842–1852 рр. – генерал від артилерії М.І. Корф, 1852–1856 рр. – генерал-лейтенант Г.Ф. Пілар фон Пільхау, 1856–1857 рр. – генерал-лейтенант О.І. Верігін⁴. Ієрархію військово-політичної еліти управління військовими поселеннями складали: Головний начальник військових поселень і Головний штаб з військових поселень, начальники поселених військ у різних губерніях. Начальником військових поселень у Слобідсько-Українській губернії був генерал-лейтенант Г.І. Лісаневич, у Херсонській і Катеринославській губерніях – генерал-лейтенант І.О. Вітт, у Київській і Подільській губерніях – генерал-майор Фохт⁵.

Розглянемо представника військово-політичної еліти військово-господарських формувань, досвідченого командира – І.О. Вітта, службова кар’єра якого є наочною ілюстрацією масштабних змін, які відбувалися в соціально-економічному розвитку українських земель у складі Російської імперії. Генерал від кавалерії, кавалер, граф Іван Осипович Вітт – одна з найбільш суперечливих постатей в історії України першої половини XIX ст.

Іван Осипович Вітт народився 1781 р., за походженням був напівполяк, напівгрек, виховувався у

графа Потоцького⁶. У його формулярі є запис: “Віровизнання грекоросійського з дворян графської гідності Подільської губернії”. Він був старшим сином подільського коменданта Юзефа (у російській транскрипції – Осипа) де Вітта від шлюбу зі знаменитою красунею фанаріоткою (гречанкою) Софією Главоне версеї – Маврокордато, а після розлучення у другому шлюбі – Потоцькою). Він був вихований у православ’ї, але виріс у магнатьському середовищі під впливом польської культури⁷. Військову службу І.О. Вітт розпочав у 1801 р. полковим командиром. Проте дуже рано він став на шлях розвідувальної роботи. У 1804 р. його відправили з таємним дорученням до Відня з метою добування даних про план, стан, склад, дислокацію збройних сил Австрії щодо війни⁸. У 1805 р. І.О. Вітт через непорозуміння між П. Багратіоном і П. Віттенштайном, пішов у відставку й таємно вїхав за кордон.

1808 р. він отримав доручення воєнної розвідки стежити за обстановкою у польській армії та організувати таємну поліцію у Варшаві. У 1809 р. І. О. Вітт був направлений у службове відрядження до Європи з таємними дорученнями добування відомостей про стан збройних сил, військово-економічний потенціал, а також розвідувальних даних про військово-політичну обстановку у Франції. У 1812 р. І.О. Вітту доручили формування 4-х українських козацьких полків. Їх було сформовано за 40 днів. У 1815 р. І.О. Вітт пропонував поселити військову кавалерію на території Лівобережної України. У 1816 р. І.О. Вітт розформував 15 козацьких малоросійських полків.

Діяльність І. О. Вітта сучасники оцінювали по-різному. У 1811 р. князь П. Багратіон у ході листування з М. Барклаєм де Толлі характеризував І.О. Вітта: “Скільки я його знаю, він брехун і сама безвідповідальна людина”⁹. Також М. Барклай де Толлі попередив П. Багратіона про те, що надаючи І. О. Вітту доручення, слід бути дуже обережним, щоб він нічого не міг дізнатися про відомчі розпорядження, місце перебування військ, не заводити з ним щирі стосунки, не довіряти йому справи, щоб не зашкодити нашим інтересам”¹⁰. Позитивно оцінив діяльність І.О. Вітта барон С. фон Брадке: “Він був людиною великого природного розуму, незвичайно швидкого реагування, багаторівневої освіти, великого такту і вміння розпізнавати людей по їхнім зовнішнім проявам”¹¹. Також позитивно оцінював його і граф І. Дібіч. Під час непорозуміння між І. Віттом і П. Клейнміхелем, він писав з приводу І. Вітта: “Я вважаю, що його не варто

² Jachmenihin K. M. *Armija i reformy: voennye poselenija v politike rossijskogo samoderzhavija* [Army and reforms: military settlements in the policy of the Russian autocracy], СHernigov: Siverianska dumka, 2006, 444 p. [in Russian].

³ Kandaurova T. N. “Zapiski po voenno-poselennoj organizacii generala grafa Vitta” [Notes on the military settlement organization of General Count Witt], *Dokument. Arhiv. Istorija. Sovremennost* [Document. Archive. Story. Modernity], Vyp. 13, Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, 2013, P. 323–345 [in Russian]; Kandaurova T.N. “Zapiski generala grafa I.O. Vitta po voprosam organizacii voennyh poselenij” [Notes of General Count I. O. Witt on the organization of military settlements], *Dokument. Arhiv. Istorija. Sovremennost* [Document. Archive. Story. Modernity], Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, 2015, Vyp. 15, P. 403–419 [in Russian]; Kandaurova T. N. “General graf I. O. Vitt o vospitanii rossijskogo dvorjanstva i podgotovke oficerskogo korpusa”, [General Count I. O. Witt on the education of the Russian nobility and the training of the officer corps], *Dokument. Arhiv. Istorija. Sovremennost* [Document. Archive. Story. Modernity], Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, 2018, Vyp. 18, P. 461–478 [in Russian].

⁴ Jachmenihin K. M. *Armija i reformy ...*, op. cit., P. 117, 295, 313.

⁵ Lipovskaja T. D. *Social'no-jekonomicheskoe polozhenie voennyh poseljan na Ukraine (1817–1857 gg.)...*, op. cit., P. 38 [in Russian].

⁶ Kovbasiuk S. M. *Viiskovi poselennia kinnoty ...*, op. cit., P. 169.

⁷ Bezotosnyj V. M. “Generaly rossijskoj armii pol'skogo proishozhdenija v 1812 godu” [Generals of the Russian army of Polish origin in 1812], *Vestnik NGU. Serija: Istorija, filologija. Nauchnyj zhurnal* [Bulletin of NGU. Series: History, philology. Science Magazine], 2019, Tom 18, N 8: Istorija, P. 42 [in Russian].

⁸ Kovbasiuk S. M. *Viiskovi poselennia kinnoty ...*, op. cit., P. 169.

⁹ Ibidem, P. 171 [in Ukrainian].

¹⁰ Ibidem, P. 42 [in Russian].

¹¹ Ibidem, P. 172 [in Ukrainian].

відпускати, адже при деяких недоліках, які йому характерні, він невтомний, сповнений старанності і діяльності, має світлий розум, хоч і буває легковажним”¹².

І.О. Вітт був знайомий з усіма аспектами життя армії та армійської повсякденності зсередини, перебуваючи майже завжди на службі в діючій армії та спостерігаючи післявоєнні трансформації 1810–1820-х рр.¹³ І.О. Вітт був одним із головних ініціаторів і розробників реформи з поселення армії, створив проєкти та тексти основного законодавства. У 1817 р. І.О. Вітту було доручено формування південних кавалерійських поселень. Перш ніж перейти до реалізації цього плану, потрібно було детально і ґрунтовно з’ясувати настрої бузьких козаків, а також провести перепис земель Бузького війська і навколишніх територій державних сіл. Граф І.О. Вітт вважав, що бузьких козаків буде нелегко об’єднати з українськими уланами. 1817 р. розпочався опір козаків перетворенню їх на військових поселенців¹⁴. У середині квітня 1817 р. було видано указ, за яким Бузьке козацьке військо переводилося у військове відомство і переходило на нове положення військового поселення. Це і заклало основу для формування Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. Правила формування нового кавалерійського поселення склали І.О. Вітт, генерал-лейтенант Г.І. Лісаневич і отаман бузьких козаків, полковник, князь М.Р. Кантакузін. При складанні правил виникли розбіжності між І.О. Віттом й О.А. Аракчєєвим з низки питань щодо поселення кавалерійських дивізій. Останній мав намір поселити полки на утверджених раніше правилах поселення піхоти, але І.О. Вітт відстоював нові положення. У 1817 р. І.О. Вітт написав свої зауваження “Примітки проти проєкту військового поселення кавалерії”¹⁵ на проєкт “Установи про військоове поселення кавалерії”¹⁶. І.О. Вітт не вважав доцільним створення на території України аналогічної моделі військового поселення піхоти в Новгородській губернії. Непорозуміння розв’язав цар Олександр І. Він теж вважав, що кавалерійські формування мали поселити за новими правилами, “прийнятими для поселення регулярної кавалерії”. Графу І.О. Вітту довелося докласти максимум зусиль, щоб переконати імператора Олександра І відступити від “аракчєєвської” моделі поселення кавалерії. Тим самим він нажив собі сильного і небезпечного ворога в особі графа О.А. Аракчєєва. Суть їхнього протистояння полягала в тому, що в поселених і резервних ескадронах не буде поселенців-господарів та їхніх помічників із солдатів, які, на його думку, мали удосконалювати стройові якості поселених і резервних підрозділів¹⁷. Дивізію склали чотири полки. На відміну від піхотних підрозділів, кавалерійські відразу отримували постій у господарів. Вони мали перейти на “утримання від землі” майже

одразу, тому що поселені підрозділи, які складали місцеві жителі, вже мали достатню господарчу базу. Не планувалося й значного будівництва, бо місцеві господарі вже мали власні будинки, до яких брали на проживання постояльців із діючих ескадронів.

При організації військових поселень кавалерії І.О. Вітт брав участь разом із генералом Г.І. Лісаневичем (займався поселенням уланської дивізії у Слобідсько-Українській губернії) та полковником князем М. Р. Кантакузіним (отаман бузьких козаків) брав участь у розробці проєкту “Установ” про поселення кавалерії¹⁸. І.О. Вітт розглядав ключові проблеми організації військових поселень в Україні: система землекористування, формений одяг військових поселенців; забезпечення військових поселенців-господарів; соціальне становище; утримання ескадронних коней, розміщення військових поселенців-господарів та їхніх помічників. Він був організатором-практиком, добре знав всі особливості господарського стану та розвитку територій поселених округів Бузької уланської та 3-ї Уланської дивізій у Херсонській губернії, а також особливості служби у стройовій кавалерії. І.О. Вітт прагнув максимально зберегти всі економічні вигоди для військових поселенців-господарів після закінчення терміну служби. З блоку питань практичної роботи щодо управління системою військово-господарських формувань в Україні між О.А. Аракчєєвим та І.О. Віттом також були розходження і виникали конфлікти, особливо щодо справ із будівництвом у поселених кавалерійських округах і веденням господарської діяльності. Для забезпечення будівництва в поселених округах лісовими матеріалами, деревиною у достатніх кількостях І.О. Вітт пропонував передати державні ліси у відомство поселень.

У 1819 р. І. О. Вітт склав нову “Доповідну записку з різних предметів”, що містила 22 пункти поправок з урахуванням конкретних умов і обставин військових поселень кавалерії. І.О. Вітту було доручено збирати та узагальнювати відомості про фізичний і моральний стан, чисельність особового складу, становище населення, військово-економічний потенціал Правобережної і Південної України, зокрема у містах Київ та Одеса.

Практика запровадження військово-господарських формувань в Україні показала слабкі місця аракчєєвського проєкту, а також непристосованість його до особливостей України, відсутність достатнього розрахункового обґрунтування. Тому у 1821 р. І.О. Вітт подав Олександрові І новий проєкт кавалерійських поселень, що зводився головним чином у розрахунках, щоб збільшити прибутки від поселення¹⁹.

Архівні документи дозволяють визначити роль і місце графа І. О. Вітта в розвитку військових поселень кавалерії,

¹² Ibidem, P. 174 [in Ukrainian].

¹³ Kandaurova T. N. “General graf I. O. Vitt o vospitanii rossijskogo dvorjanstva ...”, op. cit., P. 465.

¹⁴ Rossijskiy derzhavnyi viiskovo-istorychni arkhiv (RDVIA) [Russian State Military Historical Archive (RSMHA)], F. 405, Op. 1, Od. zb. 22, Ark. 210 [in Russian].

¹⁵ RDVIA [RSMHA], F. 1, Op. 1, T. 5, Od. zb. 13228, Ark. 105–110 [in Russian].

¹⁶ Uchrezhdenie o voennom poselenii reguljarnoj kavalerii [Establishment of a military settlement of regular cavalry]: [v 2 ch.], SPb., 1817, Ch. 1: *Ustrojstvo voennogo poselenija reguljarnoj kavalerii* [Arrangement of a military settlement of regular cavalry], P. 1–102 [in Russian].

¹⁷ Jachmenihin K. M. *Armija i reformy ...*, op. cit., P. 62.

¹⁸ Uchrezhdenie o voennom poselenii reguljarnoj kavalerii [Establishment of a military settlement of regular cavalry]: [v 2 ch.], SPb., 1817, Ch. 1: *Ustrojstvo voennogo poselenija reguljarnoj kavalerii ...*, op. cit., 102 p. [in Russian]; Uchrezhdenie o voennom poselenii reguljarnoj kavalerii [Establishment of a military settlement of regular cavalry]: [v 2 ch.], SPb., 1817, Ch. 2: *Osobennye ustanovlenija k ustrojstvu voennogo poselenija reguljarnoj kavalerii* [Special regulations for the arrangement of a military settlement of regular cavalry], 96 p. [in Russian].

¹⁹ Kovbasiuk S. M. *Viiskovi poselennia kinnoty ...*, op. cit., P. 174 [in Ukrainian].

його внесок у розробку проєктної документації і реалізацію планів імператора. Документи, складені І.О. Віттом, дають можливість конкретизувати окремі фрагменти підготовки проєктів поселення армії, проаналізувати зміни в процесі реалізації плану поселення кавалерійських округів Новоросійського (Херсонського), Українського (Харківського), Києво-Подільського військових поселень України. Для дослідження військово-господарських формувань цінність становлять записки графа І.О. Вітта: “Про мету військових поселень і становище по теперішній час”²⁰, “Розрахунок продовольства в окрузі поселеного кавалерійського полку”²¹, “Про заходи забезпечення військ продовольством у випадку просування по території Туреччини”²², “Про необхідність реформування управління поселеннями”²³. У них представлено розрахунок та розробки з поселення кавалерії, а також забезпечення діючої армії продовольством з фондів поселених округів і пропозиції щодо удосконалення управління військовими поселеннями.

Поселення кірасирів проходило дещо інакше, ніж козаків та уланів. За пропозицією О.І. Вітта в округах проводили підготовчі роботи і формували базу для поселених і резервних частин лише з місцевих жителів (вони переходили у категорію військових поселенців з січня 1822 р.). Протягом трьох років мали облаштувати округи, завершити будівництво і підготуватися до прийняття діючих ескадронів, які мали одразу перейти на власне продовольство. У зв'язку з тим, що протягом трьох років не було завершено будівництво необхідних приміщень і будівель, процес поселення кірасирської дивізії розтягнувся майже на п'ять років, і діючі ескадрони увійшли в поселення лише в травні 1826 р.²⁴

У 1820-х рр. І.О. Вітт склав записку, де надав розрахунок обсягів продовольства із запасних хлібних магазинів Херсонських поселених округів у разі воєнних дій проти Туреччини, розписав механізм забезпечення продовольством місць бойових дій. За розрахунками І.О. Вітта із запасів поселених округів можна було поставити до 40,65% зернових та хлібних запасів, призначених для борошна та круп, та 15,7% від усієї сукупності фуражних запасів регіонального військового поселення²⁵.

У 1823 р. 3-я кірасирська та 3-я уланська дивізії (Херсонська та Катеринославська губернії) були зведені в 3-й резервний поселений кавалерійський корпус під командуванням генерал-лейтенанта графа І.О. Вітта. У його підпорядкуванні також знаходилася Бузька уланська дивізія, на базі якої в 1833–1834 рр. був сформований зведений кавалерійський корпус. У 1829 р. 2-а кірасирська та 2-а уланська дивізії були зведені у 2-й поселений кавалерійський корпус²⁶. Проєкти графа І.О. Вітта дозволяють деталізувати окремі моменти розвитку військово-господарської організації: скорочення

витрат при організації поселених округів кавалерії, економічну ситуацію при створенні матеріальної бази кавалерійських поселень, ефективні способи забезпечення продовольством діючих частин. Виходячи з цих міркувань, імператор Микола I доручив улаштувати військові поселення у Київській і Подільській губерніях графу І.О. Вітту. Після Польського повстання 1830–1831 рр. Микола I утворив у Києві спеціальну комісію у справах західних губерній. Конфісковані маєтки у бунтівників західних губерній зараховувалися до державної власності. Конфісковані кошти надходили переважно на сплату боргів заколотників. Доходи від них надходили також на примноження інвалідного капіталу. Наказом від 10 травня 1832 р. встановлювалося, що управління конфіскованими маєтками, за винятком тих, що отримали особливе призначення, покладалося на місцеві казенні палати²⁷. Міністр фінансів видав розпорядження Київській і Подільській казенним палатам, щоб усі конфісковані маєтки з повним і точним описом майна, з усіма справами і відомостями передавалися у ведення графа І.О. Вітта. У 1832 р. була створена тимчасова фінансова установа “Ліквідаційна комісія для ліквідації боргів конфіскованих маєтків” учасників Польського повстання 1830–1831 рр. Вона розглядала справи про управління конфіскованими маєтками 70 учасників повстання. У 1832 р. було запроваджено посаду інспектора всієї поселеної кавалерії і призначено командира 3-го резервного поселеного кавалерійського корпусу генерала від кавалерії графа І.О. Вітта. У 1835 р. І.О. Вітт склав проєкт про організацію у маєтках поселення 4-х кінних полків. 4 квітня 1836 р. було наказано всі конфісковані маєтки повстанців у Київській і Подільській губерніях з усім майном і справами, дольовими обов'язками передати у відомство військового міністерства²⁸. Керівництво конфіскованими маєтками доручалося генералу від кавалерії графу І.О. Вітту і перебувало під юрисдикцією військового міністерства. Головним завданням функціонування військово-господарських формувань в Україні був швидкий перехід на самозабезпечення продовольством. І.О. Вітту тривалий час доводилося захищати свій проєкт з метою скорочення державних витрат на утримання регулярної кавалерії.

Рівень підготовки офіцерського корпусу, готовність до служби вступників офіцерів І.О. Вітт оцінював практично, будучи в 1800–1810-х рр. бойовим офіцером, керівником військових поселень кавалерії у 1820–1830-х рр. Основну проблему незадовільного стану офіцерського корпусу генерал І.О. Вітт бачив у недостатній підготовці офіцерів та нестачі їхньої освіти. Тому він сформував пакет пропозицій щодо покращення освітніх практик офіцерського корпусу²⁹. Влітку 1826 р. генерал І.О. Вітт підготував пропозиції про заснування юнкерської школи у поселеному корпусі кавалерії.

²⁰ RDVIA [RSMHA], F. 1, Op. 1, T. 5, Od. zb. 13228, Ark. 111–120 [in Russian].

²¹ RDVIA [RSMHA], F. 1, Op. 1, T. 5, Od. zb. 13228, Ark. 102–104 [in Russian].

²² RDVIA [RSMHA], F. 1, Op. 1, T. 5, Od. zb. 13228, Ark. 87–90 [in Russian].

²³ RDVIA [RSMHA], F. 1, Op. 2A, Od. zb. 3568, Ark. 84–91 [in Russian].

²⁴ Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Sobr. 2-e. Vol. I (1825–1827), N 283, SPb., 1830, P. 396 [in Russian].

²⁵ Kandaurova T.N. “Zapiski generala grafa I.O. ... op. cit., P. 407 [in Russian].

²⁶ JAChmenihin K. M. *Armija i reformy ...*, op. cit., P. 111 [in Russian].

²⁷ TSCentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi (TSDIA Ukrainy u m. Kyievi), [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHAUK)], F. 445, Op. 1, Od. zb. 2, Ark. 8–9 [in Russian].

²⁸ Kovbasiuk S. M. *Viiskovi poselennia kinnoty ...*, op. cit., P. 257 [in Ukrainian].

²⁹ Kandaurova T.N. “General graf I.O. Vitt o vospitanii rossijskogo dvorjanstva ...”, op. cit., P. 466 [in Russian].

Ще одним важливим параметром слід вважати участь І.О. Вітта майже у всіх війнах, що вела Російська імперія у першій половині XIX ст. У 1828 р. 4-й Бузький уланський полк брав участь у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр. Медаль “За Турецьку війну” отримали всі військовослужбовці, які воювали на фронтах з турецькими загарбниками. За участь у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр. І.О. Вітт отримав військове звання генерала від кавалерії. Військові формування Українського (Харківського) і Новоросійського (Херсонського) військових поселень кавалерії брали участь у придушенні Польського повстання 1830–1831 рр. Командир 2-го Резервного кавалерійського корпусу генерал-лейтенант О.П. Нікітін звернувся з рапортом до головнокомандувача Резервної Армії, командира Головного Штабу військового поселення, генерала від інфантерії кавалера графа О.І. Толстого про виконання заходів щодо бойової та мобілізаційної готовності військових частин усіх військових формувань, розташованих на території Українського (Харківського) військового поселення кавалерії. 5 червня 1830 р. начальник 2-ї уланської дивізії генерал-лейтенант барон Г.В. Розен отримав повідомлення про направлення взводу кінно-артилерійської роти Чугуївського уланського полку у напрямку до м. Мозиря для охорони території від повстанців³⁰. Генерал-лейтенант О.П. Нікітін доповідав, що полки 2-ї уланської дивізії готові до ведення тривалих бойових дій³¹. Головнокомандувач армії клопотав про нагородження штаб- і оберофіцерів 2-ї уланської дивізії, які брали участь у виконанні бойових завдань³². Участь у військових діях Польського повстання у 1831 р. заносили у формулярні списки військових поселенців. У 1831 р. граф П. А. Клейнміхель наказав, щоб полки 2-го Резервного кавалерійського корпусу, які взяли участь у придушенні Польського повстання 1831 р., повернулися в округи військового поселення кавалерії³³. За участь у військових діях на території Польщі нагороджені нагрудним знаком “Хрест за Польську війну” і медаллю “За взяття Варшави”. І.О. Вітт брав участь у придушенні Польського повстання 1830–1831 рр. і був під Варшавою контужений ядром у праве коліно, нагороджений орденом Св. Георгія 2-го ступеня.

Слід зазначити, що присвоєння військового звання генерала в Російській імперії було цілком прерогативою імператора і давалося як форма нагородження “за заслуги”. Нагороди, яких було удостоєно графа І.О. Вітта: Орден Святого Олександра Невського (1820 р.), Орден Святого Володимира 1-го ступеня (1823 р.), Алмазні знаки до ордена Святого Олександра Невського (1826 р.), Орден Святого Георгія 2-го ступеня (1831 р.), Орден Білого орла (1831 р.), Золота шабля з діамантами “За хоробрість” (1831 р.), Відзнака за військову гідність 1-го ступеня (1832 р.), Орден Святого Андрія Первозванного (1833 р.), Алмазні знаки до ордена Святого Андрія Первозванного (1837 р.) та інші відзнаки³⁴. І.О. Вітт був противником спеціального

обмундирування для військових поселенців, вважаючи носіння форми непотрібним і витратним для скарбниці.

Конфесійна приналежність І.О. Вітта певною мірою була детермінована його національністю (православне віросповідання). Згідно з заповітом І.О. Вітта було поховано в Георгіївському храмі Свято-Георгіївського монастиря в Криму³⁵.

Висновки. Отже, отримані нами дані дозволяють стверджувати, що генерал від кавалерії, розвідник, граф Іван Осипович Вітт увійшов до структури військово-політичної еліти в Україні у першій половині XIX ст. (найважливіший показник еліти – реальне володіння владою та здатність впливати на ухвалення військових і політичних рішень). Важливим відправним індикатором військово-політичної “елітарності” була належність великих графів і князів. Граф І.О. Вітт став одним з найбільш впливових та довірених воєначальників урядів імператорів Олександра I і Миколи I, отримав низку нагород. Він майже чверть століття займався організацією та розвитком військово-господарських формувань в Україні (очолив військові поселення в Херсонській губернії, а потім і всі кавалерійські поселені округи). І.О. Вітт вирішував питання поселення військ, їх розквартирування, утримання, будівництва, господарського розвитку поселених кавалерійських округів. Він запропонував заходи з удосконалення військово-поселенської системи в Україні. Завдяки його досвіду, професіоналізму, ініціативі та блискучим організаторським здібностям, командному хисту воєначальника та харизмі поселення кавалерії швидко перейшли на продовольство від землі з меншими затратами, ніж поселення піхоти.

Перспективи подальших досліджень. Подальшими тематичними векторами дослідження можуть бути біографії військових командирів військово-господарських формувань в Україні: графа П.А. Клейнміхеля, генерал-лейтенанта О.П. Нікітіна, князя М.Р. Кантакузіна, генерала Г.І. Лісаневича. Провести порівняння біографій командирів за різними параметрами: соціальне та матеріальне становище, етнорелігійні стереотипи, участь у боях, просування по службі, роль особистісного фактору в кадровій політиці при формуванні адміністративної структури військово-господарських формувань у першій половині XIX ст.

Валерія Цубенко – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури (Україна).

Valeriia Tsubenko – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of Ukrainian studies of Odessa state academy of civil engineering and architecture (Ukraine).

Received: 29.10.2022

Advance Access Published: December, 2022

© V. Tsubenko, 2022

³⁰ RDVIA [RSMHA], F. 405, Op. 1, Od. zb. 181, Ark. 1 [in Russian].

³¹ RDVIA [RSMHA], F. 405, Op. 1, Od. zb. 185, Ark. 56 [in Russian].

³² RDVIA [RSMHA], F. 405, Op. 1, Od. zb. 185, Ark. 138 [in Russian].

³³ TSDIA Ukrainy u m. Kyievi [CSHAUK], F. 1352, Op. 1, Od. zb. 298, Ark. 340 [in Russian].

³⁴ Tarasova M. B. Pohoronite menja na myse Fiolent [Bury me at Cape Fiolent], URL: <https://artkavun.kherson.ua/ua-pohoronite-menya-na-myise-fiolent.htm> [in Russian].

³⁵ Tarasova M. B. Pohoronite menja na myse Fiolent ..., op. cit., URL: <https://artkavun.kherson.ua/ua-pohoronite-menya-na-myise-fiolent.htm> [in Russian].